

Iz spominov na minulo svetovno vojno

(Prispevek k zgodovini NOB)

Ob 30. obletnici zmage nad fašizmom prebiram pisma in listam med fotografijami iz mladosti. Med njimi sta fotografija in zapis moje prijateljice, medicinske sestre Milice Salberger.* Fotografijo mi je izročila 15. avgusta 1944 v partizanski bolnišnici italijanskega mesta Grumo, zapis o ženski bolnišnici NOVJ pa je napisala za stenski časopis ministrstva za socialno politiko leta 1946. Takšen, kot je, pomeni živo, neposredno pričevanje mladi generaciji zdravstvenih delavcev o razmerah v času NOB. Vendar čutim potrebo, da ga dopolnim z orisom dogodkov in okoliščin, ki so Milico privedli med organizatorje narodnoosvobodilnega boja in do vodje partizanske porodnišnice, ki je imela čisto svoje mesto med ustanovami NOVJ na jugu Apeninskega polotoka.

Z Milico sva ves čas še iz sestrške šole v Beogradu v najtesnejših stikih. Skupaj sva se pridružili vrstam revolucionarne beograjske mladine. Po diplomu leta 1938, ko je službovala v Kragujevcu in Zrenjaninu, sva si dopisovali in srečavali na dopustih. Tesno sva sodelovali v narodnoosvobodilnem gibanju v Ljubljani in se na poletje 1944 srečali v južni Italiji.

V letih pred drugo svetovno vojno je bila Milica zlasti agilna pri organiziranju naprednega ženskega gibanja. V Zrenjaninu je nekoč kljub navzočnosti policije govorila na velikem, javnem zborovanju za žensko volilno pravico. To je bilo pogumno, demonstrativno dejanje, kajti v stari Jugoslaviji je javen nastop z izpovedjo napredne misli pomenil tveganje službene odpovedi. Najmanj, kar si si s tem lahko nakopal, pa je bilo stalno policijsko nadzorstvo, ki te je spremljalo na vsakem koraku. Ko je leta 1940 dobila službo v ambulatoriju okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani, se je izkazala kot bojevnica za pravično ureditev statusa zaščitnih sester. V napredni, na-

*Višja med. sestra Milica Salberger
pri partizanih*

* K članku »Iz spominov na minulo svetovno vojno« pripominjamo, da je višja med. s. Milica Salberger dolga leta bila glavna med. sestra na okulistični kliniki v Ljubljani, od koder se je spominjajo zdravstveni delavci in mnogi bolniki; pred kratkim pa je odšla v zaslužni pokoj. Op. ured.

meščanski, stanovski organizaciji BOTIČ se je potegovala za uvrstitev sester na položaj rednih nameščencev. Dotlej namreč so jih z redkimi izjemami zaposlovali kot dnevničarke, ki so lahko vsak čas prišle ob službo.

Ob okupaciji so ji bile kot članici rajonskega komiteja komunistične partije zaupane odgovorne naloge. Že prve dni maja 1941 je bila med ustanovitelji odbora in sekretarka prve partijske celice na okrožnem uradu in sorodnih ustanovah takratnih bolniških blagajn. Hkrati je bila v odboru OF za zdravstvo mesta Ljubljane edina medicinska sestra, ki je sodelovala pri polaganju prvih temeljev partizanske sanitete. Zato je po pravici prejela partizansko spomenico 1941, ki gre organizatorjem narodnoosvobodilnega boja. Njena vsestranska aktivnost ni mogla ostati prikrita sovražnikom narodnoosvobodilnega gibanja, zlasti ne na okrožnem uradu, ki je bil vse dotlej v rokah konservativcev klerikalne stranke. Prvega oktobra 1942 so jo aretirali in odgnali v Italijo, ne da bi kaj bolj določnega vedeli o njenem delu. Čez 20 dni je isto doletelo mene.

Ob italijanski kapitulaciji so bili deset- in desettisoči Jugoslovanov, primorskih Slovencev in Istranov v ječah, taboriščih, konfinacijah in kazenskih bataljonih — raztreseni po vsej Italiji. Prešinjala jih je enotna misel, kako priti v domovino, kako se iztrgati iz nemških klešč in se pridružiti skupnemu boju proti okupatorju.

Prodiranju zahodnih zaveznikov v notranjost Italije so se Nemci upirali surovo in brezobzirno, razjarjeni zlasti zato, ker jih je dotedanja zaveznica pustila na cedilu. Mnogi naši ljudje, ki so se pravočasno rešili iz ječ ali internacije, so na severu Italije po vseh mogočih poteh, na svojo roko ali s pomočjo Rdečega križa dosegli domovino, stopili v legalo ali se pridružili partizanskemu boju. Tisti, ki so jih zajeli Nemci ali odkrili njihovi domobranski kolaboracionisti, so se znašli v peklu nemških taborišč. Drugi so se pridružili novo ustanovljenim partizanskim enotam v Italiji, številni pa so se prek fronte umikali na jug, ki so ga zasedali angloameriški zavezniki. Tovarišica Milica je bila med slednjimi; po majhnih skupinah so se iz srednje Italije v težavnih razmerah prebijali proti jugu. To je bila nevarna in dolgotrajna pot, saj so se morali izogibati večjih naselbin in cest, ki so bile v rokah Nemcev. Domačini v hribovskih zaselkih so jih velikodušno in ob svojem lastnem tveganju sprejemali in hranili ter vodili prek zasneženih obročij Abruzzov ob nenehnih bombnih napadih. Neposredno prebitje frontne linije se Miličini skupini kljub večkratnim poizkusom ni hotelo posrečiti, dokler se niso ob nenadnem umiku Nemcev znašli na zavezniški strani fronte. Na poletje 1944 je prišla skupaj s tremi Dalmatinci v mesto Bari, kjer je bil sedež predstavništva oblasti Nove Jugoslavije v Italiji — »Zastopstvo nacionalnega komiteja narodne osvoboditve Jugoslavije«. Natančno 1. julija 1944 sva se srečali prav v stavbi zastopstva.

Celotno ozemlje širom po italijanskem jugu je tedaj spominjalo na pravo človeško mravljišče. Sredi oddelkov različnih narodnosti v sestavi angloameriških armad so se zlivale reke primorskih Slovencev in Istranov v partizanska oporišča. Od vsepovsod, celo iz Afrike, kjer so na silo zapuščali vojašnice in kazenske bataljone, so hiteli, da bi se pridružili Titovim borcem.

Prek Jadrana je bila odprta pomorska pot kljub minkim poljem in vzpostavljene vse bolj redne letalske zveze kljub sovražnikovim lovcem. Tja čez v domovino pa je odhajala oborožena pomoč v ljudeh in materialu. Iz dneva v dan pa so

z ladjami in letali nam dovažali ranjence, kronične bolnike in ogroženo civilno prebivalstvo iz Like, Korduna, Dalmacije in Črne gore.

V tečajih prve pomoči smo vzporedno že takoj na začetku ob organiziranju prve brigade zbrali vse tovarišice, da bi jih izurili za higieničarke in bodoče brigadne bolničarke. Te tečaje je vodila medicinska sestra Bogomila Fajon-Faja, ki je kmalu odšla za voditeljico sanitetne šole pri sanitetnem odseku vrhovnega štaba na otoku Visu. Tod se je v bolnišnici zdravila tudi med. sestra Dana Žagar, ki je zbolela v beneških zaporih. V lastnem taborišču NOV in POJ Gravina smo imeli v svoji sredi zdravnika dr. Vecka Lakovića in medicince Rada Bobiča. Takoj smo uredili ambulanto, ob prvem transportu ranjencev iz domovine januarja 1944 pa smo eno od barak preuredili v bolniško enoto. Spominjam se njihovih revnih oblačil, ki smo jih prali in kako smo k njihovi strežbi pritegnili vse po vrsti. Prva bolnišnica, ki je imela pretežno večino partizanov, je bila v mestecu Modugno v bližini našega taborišča. Tja smo poslali prve bolničarke, izurjene v naših tečajih. Ko je število evakuirancev naraščalo, so poslali iz Jugoslavije nekaj naših zdravnikov in bolničark, ki so jih spremljale. Med temi sta bili dve medicinski sestri: Slava Jovanić in Pavica (priimka se ne spominjam) z Reke. Zaradi vse večjih potreb po usposobljenem kadru sta prevzeli vodstvo bolničarske šole. V februarju je obiskovalo tečaj 40 tovarišic. S tem smo nadaljevali tudi po njenem odhodu.

Ko o tem razmišljam — zlasti sedaj, ko obujam spomine na vse te podrobnosti, se sprašujem, ali morda danes, ko v liku sodobne medicinske sestre zahtevamo in poudarjamo visoko strokovno raven hkrati z medicinskim kodeksom, vendarle preveč ne pozabljamo na najvišje vrednote, s katerimi so se odlikovale partizanske bolničarke? Kaj vse so zmogla in žrtvovala naša preprosta dekleta pogosto brez potrebnega znanja in najnujnejših pripomočkov zgolj s svojo srčnostjo in človekoljubnim odnosom do trpečega borca — tovariša!

Naši borci so se zdravili v naslednjih krajih: Bari, Taranto, Brindisi, Maglie, Grumo, Modugno, Altamura, Gravina, Andria, Cotugno, Quassano, San Ferdinando, Trani in Barletta. Za bolnišnice so v glavnem služila bolniška poslopja. Največji partizanski bolnišnici v mestecu Grumo, 20 km daleč od Barija — pa smo razširili kapaciteto s šotori na prostranem dvorišču. Tam so bili poleg Angležev v pretežni večini tudi naši zdravstveni delavci. To je bila kirurška bolnišnica, ki je hkrati imela na skrbi tudi triažo ranjencev. Najhujše primere so zdravili v angleški bolnišnici v Tarantu, nadalje v Andriji, kjer je en dan v tednu operiral dr. Božidar Lavrič. Za tuberkulozne bolnike v bolnišnici San Ferdinando je skrbel dr. Robert Neubauer. Oba strokovnjaka, kirurg in ftziolog, sta bila hkrati v vodstvu sanitetne misije v Bariju, ki je poleg vsestranskih skrbi za naše bolne borce skrbel tudi za pošiljke sanitetnih potrebščin v domovino. V začetku so Angleži podcenjevali naše zdravnike. Toda prav hitro, morda najprej na primerih teh dveh, so spoznali, da imajo opraviti z vrhunskimi strokovnjaki. V Traniju so bili ranjenci z očesnimi okvarami, v Altamuri invalidi, amputiranci, ki so čakali na proteze. Tu je bil ustanovljen invalidski pevski zbor, danes svetovno znani glasnik bojne, ljudske in umetne pesmi. V Barletti so se zdravili psihično prizadeti, ki so trpeli zaradi posledic duševnih pretresov med boji za življenje in smrt v domovini.

V bolnišnicah južne Italije se je zdravilo 12.000 borcev, od tega 2189 iz Slovenije.